

Szilágyi Márton

Lehet-e egy irodalmi szöveg eszmetörténeti forrás?

(Édes Gergely verse és Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című könyve kapcsán)

Az irodalomtörténet és a történetírás igen széles területen érintkezhet egymással. Anélkül, hogy a számos lehetőség mindegyikével számot vetnék, csak utalnék arra, hogy mennyire nem magától értetődő mégsem ennek az érintkezésnek a tudatos kihasználása, vagy éppen egy erre épülő kutatási programnak a követése. Nem csupán a szakértelem vagy a megfelelő módszertani ismeretek meglétéről (vagy éppen hiányáról) van szó ez esetben, hanem egy mélyebb gyanakvásról is. S mivel magam a saját szakmámat, az irodalomtörténetet ismerem jobban, hadd mondjam azt, hogy ez a gyanú igazán erősen mintha éppen az irodalommal hivatásos formában foglalkozókban élne. Többször hallottam még nemrégiben is olyan véleményt jeles kollégáktól, hogy hát igen, vannak az irodalom vizsgálatának úgynevezett „külügyei”, amellyel persze lehet foglalkozni, csak nem nagyon érdemes. Fordítsuk le: azaz esetleg méltányolható, de az irodalom „szakszerű” vizsgálatától némileg távolálló jelenségnek minősülnek bizonyos, hangsúlyozottan interdiszciplináris (vagy éppen segédtudományi jellegű) kutatási irányok. Ha pedig valaki így fogja fel az ilyen típusú vizsgálatokat, akkor – hiába történik meg kétségtelenül a befogadás aktusa, mégiscsak – valahol az igazi szakmai interpretáció határán (vagy éppen azon is kívül) jelöltetik ki a megközelítés helye. Ennek a vélekedésnek a makacs jelenléte azért is különös, mert hiszen jelenleg az irodalomtörténeti megközelítések nagyobbik része deklaráltan kultúratudományi keretben történik (legalábbis a szándék szintjén). Onnan nézvést pedig nem lenne ok ironizálni az ilyen természetű, többszörös szakmai referenciákat mozgósító megközelítéseken.

Mit tagadjam, hozzám közel állnak az ilyen interdiszciplináris kirándulások. Talán azért, mert nekem eleve – képzettségemből és szakmai érdeklődésemből fakadóan is – igen vonzóak és komoly távlatot jelentenek a történeti és irodalomtörténeti megközelítésre is tekintettel lévő vizsgálatok. S talán azért is, mert számomra eleve kétségesnek tűnik az irodalmi elemzés elvi-módszertani határainak az egyértelmű kijelölése, márpedig e nélkül a magabiztosság nélkül aligha minősíthetők bizonyos módszeres „tisztnak”, illetve csupán „keverten” irodalminak, s nem

lehetséges a kettő egymás közötti hierarchiájának a kijelölése sem. A történetiség elvét követő vizsgálatok aligha tudnak más utat követni, mint az értelmezés interpretációs hozamának, relevanciájának a mérlegelését. Ebbe pedig beletartoznak az irodalminak (is) tekinthető szövegek többféle módszertannal való ütköztetései. Csak néhány példát említve az utóbbi években felbukkanó lehetőségek közül. Ilyen például az írói biográfiák mikrotörténeti keretben történő újragondolása,¹ az irodalmi intézményrendszer alakulásának és az írók kapcsolathálójának történeti források bevonásával történő vizsgálata,² az írói szerepértelmezéseknek az analízise,³ a gazdaságtörténet és az irodalom érintkezési pontjaira kíváncsi „új gazdasági kritika” felbukkanása a hazai szakirodalomban⁴ – de akár idesorolható az egyes epikus művek tematikus alapjainak a történeti forrásokkal való ütköztetése is, amelyet hosszú ideje végez a filológiai kiindulású irodalomtörténet, elsősorban textológiai célból.

Innen nézvést új lehetőséget jelenthet az irodalmi szövegeknek az eszmetörténeti folyamatokba való beillesztése, illetve az eszmetörténet kínálta keretek fölhasználása szépirodalmi művek értelmezésében. Természetesen ennek is lehetnek kevésbé termékeny és mechanikus változatai, ha az irodalmi művet csak eszmetörténeti illusztrációként fogjuk föl, vagy éppen tételes filozófiatörténeti levezetést kérünk rajta számon.⁵ Az „új eszmetörténet” (*intellectual history*) kifinomultabb, a szövegek retorikai vizsgálatára is érzékeny módszerei⁶ azonban más lehetőségeket is fölkinálhatnak. Akkor ugyanis már nem leszűkítő olvasatokhoz juthatunk, ha nem tekintünk el a szöveg poétikai megformálásának a dimenzióitól sem. Nyilván szövege válogatja, melyiknél lehet termékeny egy ilyen interpretáció; mindazonáltal abban az esetben, ha egy költő kifejezetten egy értekezésre, ráadásul egy politikai filozófiai okfejtésként is felfogható értekezésre reagál versben, alighanem adekvát megközelítésnek bizonyulhat egy ilyen eljárás. Nem feledve természetesen azt sem, hogy ez esetben magának a kiindulópontnak bizonyuló traktátusnak is erősebben mutatkozik meg a retorikai-poétikai megformáltsága.

Az alábbiakban egy ilyen esetre hoznék példát. Édes Gergely verse és a hozzá csatlakozó misszilis a Kolozsvárott őrzött Wesselényi-hagyatékban található.⁷ Mindkettő autográf, jól olvasható tisztaír.⁸ A kolozsvári Wesselényi-anyag általában is igen sok érdekességet tartogat még, s többek között az ifjabb báró Wesselényi Miklóshoz intézett misszilisek anyaga izgalmas kutatási objektumnak

¹ Erre lásd: SZILÁGYI, 2014.

² Ennek a vizsgálatára egy, immár három darabból álló könyvsorozat (illetve az alapjául szolgáló konferencia) ad példát: BIRÓ–BOKA (szerk.), 2014; BIRÓ–BOKA (szerk.), 2016; BIRÓ–BOKA (szerk.), 2018.

³ Ennek a szempontnak az integrálása egy írói pályakép keretébe: SZILÁGYI, 2013.

⁴ Erre lásd a *Helikon* című folyóirat 2011-es évfolyamának 4. számát, amely az „Új gazdasági kritika” címet viseli, s amelyet Hites Sándor szerkesztett.

⁵ Ennek elrettentő példáit Madách Imre *Az ember tragédiája* kapcsán született szakirodalomban lehet fellelni.

⁶ Vö. SCHEIBNER, 2009.

⁷ Arhivele Nationale direcția județeană Cluj. Fondul familial Wesselényi din Jibou. Fond nr. 250. Inv. nr. 1303. Nr. 136. A levéltári kutatásban nyújtott segítségéért T. Szabó Leventének, a dolgozat első változatának a végigolvasásáért és kommentálásáért pedig Miru Györgynek tartozom köszönettel.

⁸ A vers szövegét és Édes Gergely kísérőlevelét lásd: SZILÁGYI, 2018a.

túnik.⁹ Annak ellenére is, hogy a 19. század vége óta kutatók generációja nézte át és szemelgetett belőle saját szempontjai szerint. Édes Gergely küldeménye például mindezidáig elkerülte a kutatók figyelmét, pedig ez a hosszú vers nem csupán Édes – nagyrészt egyébként mindmáig feldolgozatlan – életműve¹⁰ szempontjából méltó a figyelemre, hanem mint Wesselényi értekező művének, a *Balítéletekről* címűnek a kiaknázatlan recepció forrása is.

A szöveg ugyan nem tekinthető teljesen ismeretlennek, de nem mondhatni, hogy komolyan fölkelte volna az utókor figyelmét: Abafi Lajos egy cikkében még 1882-ben közölt egy ilyen tematikájú s a jelenlegivel azonos című Édes Gergely-verset, ám ezen szöveg említésének a nyomát sem láttam eddig a Wesselényi-szakirodalomban. Az Abafitól publikált szöveg egyébként több helyütt jelentősen eltér a most közölttől.¹¹ Abafi ugyanis nyilvánvalóan más forrásból dolgozott; hogy honnan, arra csak következtetni lehet, mert a lelőhelyet nem adta meg. Mivel azonban Abafi Lajos rendre Édes Gergelynek a fiához intézett leveleiből idézett, s azt mondta, a verset is az Édes Albertnek elküldött változatból ismeri, az valószínűsíthető, hogy az irodalomtörténész ezt a családi levélváltást használta fel a tanulmányában.¹² Annál is inkább lehetséges ez, mert volt korábban olyan publikációja is Abafinak (az Édes Gergely és Vályi Klára közti verses levélváltást publikálta), amelyben konkrétan ki is mondta: ezt az „Édes Albert birtokában levő eredetiekből közli”.¹³ Joggal tételezhetjük hát fel, hogy Abafi a Wesselényi-vers esetében is az Édes Gergely fiának, Albertnek a tulajdonában őrzött hagyatékot használta fel. Sajnos, azt nem tudni, megvan-e még ez az anyag, vagy végleg elkallódott.

Abafi tanulmánya és szövegközlése azt bizonyítja, hogy a Wesselényi-anyagban található változatnál létezett egy korábbi szöveg is, amelyet a költő átirat, s ezt a végleges változatot küldte el aztán a bárónak. A két verzió igen érdekes eltéréseket tesz láthatóvá – ezek a vers értelmezésekor fontos szempontokat jelenthetnek.

Abafi a Wesselényi-poémáról azt állította Édesnek egy, a fiához intézett levele alapján, hogy azt Albertnek 1836. augusztus 16-án küldte meg az apja, a következő szavakkal:

„küldöm a Wesselényi Balítéletek című könyvére tett ítéletemet... De ezt csak válogatott és a dolgot jól értőkkel közöljed ha közlöd, mert valamint Széchenyi, úgy ő sem mindennek előtt kedves... Széchenyinek a mint írtam per varias vias megküldém és válaszát is vettem, de a még kedvesebb Wesselényinek nem küldtettem meg ezt... A különös és

⁹ A Wesselényi-anyagban való tájékozódáshoz fontos segédlet Venczel József munkája, amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület Wesselényi-anyagának államosítása előtt készült el, s amely csak nagy késéssel, már jóval szerzőjének halála után jelent csak meg: VENCZEL, 2002. A Wesselényi-levelezés anyagának a felhasználásával készültek még a következő, újabb publikációim is: SZILÁGYI, 2018b; SZILÁGYI, 2019.

¹⁰ A kutatás és az életmű jelenlegi hozzáférhetőségének az állására lásd: KOVÁCS (szerk.), 1999. 96–165.

¹¹ ABAFI, 1882a. Maga a szövegközlés: uo. 195–198.

¹² Abafi egy külön cikket is publikált az apa és fiú közti levélváltásról néhány évvel később: ABAFI, 1884. Az 1887-ben elhunyt Édes Albert egyébként egy alkalommal maga is írt édesapja védelmében egy cikket: ÉDES, 1865. 594–595.

¹³ ABAFI, 1876. Az idézet: uo. 112.

*nagyra született érdemes embereknek az az állapotjuk: Mikor egy saeculi filius születik, tíz milliom bolond kész ellene harcolni. A baglyok a napfényt kerülik.*¹⁴

A vers keletkezéséről a kísérőlevél is elég sok mindent elárult, de bizonyos körülmények azért homályban maradtak. Abafi az Édes Albertnek írott levél alapján valószínűsítette a poéma megírásának időpontját: e szerint a vers nem frissen reagált a könyv megjelenésére (a könyv 1833-as impresszummal jelent meg, de Trócsányi Zsolt szerint csak 1834 nyarán jött ki a nyomdából),¹⁵ így megszületésébe már belejátszhatott a Wesselényi elleni per megindulása is. Az 1836. november 9-i kísérőlevél időpontjában már nemcsak az erdélyi per zajlott jó ideje, hanem a magyarországi felségsértési per is jelentősen előrehaladt, s ez széles körben ismert is volt. A levélben Édes visszautalt arra, hogy a szöveget már korábban el akarta juttatni a báróhoz, de hogy ez mennyivel korábban történt, az pontosan nem derül ki; Abafi cikke alapján azonban az valószínűsíthető, hogy ez a korábbi időpont is csak néhány hónap lehetett. Elgondolkoztató azonban, hogy a levél szerint Helmezy Mihályhoz akarta Édes eljuttatni a kéziratot. Helmezy nem egyszerűen csak a *Jelenkor* szerkesztője volt, s jól ismerte Wesselényit, hanem a *Balítéletekről* kéziratának készülésekor a könyv egyik első olvasójának és szerkesztőjének tekinthető;¹⁶ Édes Gergely tehát pontosan tudhatta (vagy legalábbis jól ráérezett arra), hogy ő lehetne a legjobb közvetítője a *Balítéletekről* ünneplő versnek. Az viszont, hogy a továbbításra megkért személy, akinek a nevét Édes nem árulta el, nem akart „eszköze” lenni egy ilyen kapcsolatfelvételnek, amellet szót, hogy már ez a kísérlet is a Wesselényi elleni politikai perek időszakában játszódhatott le.¹⁷ Édes másik utalása arra, hogy inkább nem akarja postán elküldeni a versét, mert a leveleket felbonthatják, egyértelmű célzás a levélcenzúrára, amely a Wesselényi elleni perek idején különleges jelentőséget kapott.

A hexameteres költemény formájának is tulajdonítható jelentés: Édes ezúttal nem disztichonokat írt, amely pedig gyakori megoldása volt (Jósika Miklós két könyvére például disztichonokban reagált), noha a disztichon mind a dicsőítő költeményhez, mind az episztolához alkalmas lett volna. Nem is ódában szólt Wesselényihez (Széchenyi *Hiteléről* alkaioszi ódát írt, egyébként ezt is 1834-ben).¹⁸ Itt Édes tisztán hexameteres sorokat alkalmazott, amely eleve a leginkább evokatív versforma, s az eposzíságot idézheti fel, ezáltal témájának jelentőségét hangsúlyozva – még akkor is, ha persze a 18. század végi prozódiai vita után az alkalmi költészetnek gyakori versformája lett.¹⁹ A vers terjedelménél fogva is súlyos vállalkozás (még ha Édes kiterjedt, hatalmas életműve nem nélkülözi is az aránytalanul hosszú alkotásokat). Feltűnő, hogy a mű termékenyen értelmezhető a korabeli politikai nyelvek felől²⁰ – s ez meglehetősen szokatlanul hathat Édes Gergely életműve

¹⁴ Abafi, 1882a. 198.

¹⁵ A könyv keletkezéséről: TRÓCSÁNYI, 1965. 122–154. A megjelenés ideje: uo. 151. Újabbban: DÁVID, 2013.

¹⁶ Két, a könyv készülése alatti, Wesselényihez intézett levelét idézi: DÁVID, 2013. 10–11.

¹⁷ A perekről, ezek lefolyásáról és időrendjéről: TRÓCSÁNYI, 1965. 317–425.

¹⁸ A verset és a hozzá csatlakozó kísérőlevelet lásd: CSILLAG-MÁTÉ, 1999.

¹⁹ Vö. OROSZ, 1980. 31.

²⁰ A politikai nyelvek magyarországi történeti anyagon való értelmezésére lásd a következő tanulmánykötetet: FAZAKAS–MIRU–VELKEY (szerk.), 2013.

kapcsán, amelyet általában csak a mesterkedő költészet jellegadó teljesítményeként szoktak interpretálni.²¹ Egyedül Abafi Lajos érzékeltte Édes Gergely költészetének egy másik vonulatát, amikor a költőt Wesselényi Miklós, Széchenyi István és Jósika Miklós követőjeként is emlegette.²² A *Balítéletekről* szóló vers mindazonáltal a kései Édes Gergely-költészet többhangúsága és egyáltalán nem egyértelmű besorolása mellett szóló érv: ez a szöveg nem értelmezhető a mesterkedő költészet keretében, eltér a rendi költészet szokásos formavilágától és tematikájától is, s noha egy arisztokrata személy tiszteletére született, nem is a 18. században gyakori verses dedikációk poétikáját követi. Mivel egy megjelent könyvet annak szellemi teljesítménye miatt méltatott (mintegy író társ szolván egy író társához), lényegében vált besorolhatatlanná és atipikussá: ennyiben is jól mutatja azt a folyamatot, amelynek során a 18. századból örökölt poétikai normák átértékelődtek, és új jelentéssel töltődtek föl a 19. század első felében.²³ Érdemes lenne Édes egész költészetének az értékelését is inkább ebből a tipizálhatatlanságból szemlélni, mintsem egyneműsítő és leegyszerűsítő kategóriákba beilleszteni (öntudatlanul és reflektálatlanul is az Édessel szemben ellenséges Kazinczy Ferenc egykori, recens olvasatának a sugallatát követve).

Wesselényi könyve hamis impresszummal jelent meg (valójában nem Bukarestben nyomtatták, hanem Lipcsében, de a hamis nyomdahely megjelölésével sikerült a kormányzati vizsgálatot félrevezetni).²⁴ A vers érvrendszere sokatmondó mint egykorú olvasat: érdemes nyomon követni, hogy mit talált dicsérendőnek Édes a könyvben. Bízvást kijelenthető, hogy Édes Gergely verse sajátos, de koherens olvasatát adja Wesselényi művének. Amit leginkább kiemelt belőle, az egyetlen markáns vonulat, a *Balítéletekről* jobbágyságtörténeti fejtegetéseinek summázata, összefüggésben ennek a magyar alkotmányt érintő kérdéseivel.²⁵ Ez azonban egy alapvetően morális karakterű felfogás keretében került elő, amelyben az „erősek” és a „gyengék” állnak szemben egymással, s az előzőek mindent megtesznek, hogy az utóbbiakat az uralmuk alá hajtsák. Ez önmagában nem is meglepő egy református lelkész esetében. Édes Gergely ugyanakkor rezonálni látszik Wesselényi könyvének arra a fontos elemére, amely egyébként az 1832–36-os országgyűlés alatt a liberális reformellenzék érvkészletének is az egyik újszerű eleme lesz: a lényeges, struktúrát meghatározó, vitatott politikai kérdésekről ugyanis azt igyekeztek bebizonyítani, hogy azok nem voltak részei az ősi alkotmánynak, hanem csak későbbi, szervetlen fejlemények, s ilyenformán az ősi alkotmány sérelme nélkül eltörölhetők.²⁶ Édes mindezt persze nem egy történetileg megalapozott argumentáció keretében alkalmazza. Ez az értelmezés azonban nem áll messze Wesselényi könyvének szemléletétől, amely szintén nem feltétlenül és kikezdetlenül történeti érvelésre épül, hanem van egy erőteljesen erkölcsi megközelítésű iránya, s amely jóval tágasabb problémakört érint, mint a jobbágyság

²¹ MEZEL, 1994. 302–304.

²² ABAFI, 1882a. 203. Vö. még a következő tanulmányával, amely mindmáig (!) a leghosszabb Édes-életrajz, sajnos: ABAFI, 1878.

²³ A folyamat egészének impozáns leírási kísérletét lásd: VADERNA, 2017.

²⁴ WESSELÉNYI, 1833. Vö. TRÓCSÁNYI, 1965. 151–152.

²⁵ Wesselényi könyvének erről a részéről bővebben: TRÓCSÁNYI, 1965. 126–128.

²⁶ Vö. VÖLGYESI, 2016. 159–182. Különösen: 169–171.

nyomorúságos helyzetének a bemutatása. Édes azonban ettől a sokszínűbb problémafelvetéstől eltekintett, s csupán ezt az egyetlen vonulatot exponálta. Ennek fontos eleme egy jellemző hiány: Édes semmiféle figyelmet nem szentelt a könyv a Dózsa-féle parasztháborút értékelő passzusainak, pedig az, amit Wesselényi megfogalmazott, új elem a parasztháború értékelésében. Azzal ugyanis, hogy az eseményt nem a káosz és a fenyegető anarchia jelének tekintette csupán,²⁷ általánosabb jelentőséget tulajdonított neki: „A’ Dózsa-had nem csak paraszt had volt, hanem átaljában az elnyomottaknak nyomóik ellen folytatott küzdelem.”²⁸ Szörényi László joggal hívta fel arra figyelmet, hogy Wesselényi a felkelést üdvtörténeti jelentőségűnek is minősítette: a Dózsa-féle parasztháborút Isten büntetésének tekintette, s az ennek nyomán létrejövő törvények az Isten ellen elkövetett nemzeti bűnök sorába tartoztak.²⁹ Mindennek nyoma sincs Édes Gergely versében, annak ellenére, hogy számára is komoly jelentősége volt Wesselényi azon okfejtésének, amely nem a magyar alkotmány komoly hibájaként nevezi meg a jobbsággyal való kegyetlen bánást. Ennek az állításnak a tételmondata a következő: „Erről is [ti. a parasztság helyzetéről – Sz. M.] azt állítom, elsőbben: hogy nem eredeti vonása alkotmányunknak. – másodsor, hogy nem tartozik velejéhez, ’s nem olyan a’ mi ha megváltoznék, az egész alkotmány’ változását vagy szétbomlását vonná maga után, sőt épen az alkotmány’ fenmaradásáért kell hogy változást szenvedjen.”³⁰ Ez, illetve ezen mondat tágabb szövegkörnyezete áll Édes versének azon passzusa mögött, amely Wesselényi dicséretének az egyik fontos eleme:

Im’ törvénytevőinket Veselényi kimenté
A’ vadság’ rútvádja alúl, mikor azt fedezé-föl
Hogy csak toldás a’ gonosz ott – ’s elejente nem úgy volt –
És az utóbbiakonn a’ vadság’ baljegye mellyből
Mégfertőztették később és helytelen okból
Mellyet akármikor-is szült a’ Sátáni kevélység.

Édes számára az elnyomás erkölcsi vétségét az súlyosbítja, hogy akik ezt elköveték, eközben veszni hagyják a nemzet legfőbb kincsét, a magyar nyelvet.

És ez-is ám azokonn történt hogy nemzetiségünk’
Szentséges kincsét – Nyelvünket – más idegenhez
Pártolvánn – gonoszúl mellőzték ’s vesztibe hagyták –
A’ vele porba nyomott köznéppel – földes urak lönn! –

A nyelv kérdésének ilyen abszolutizálása és jellé avatása persze nem egyedülálló megoldás a korszakban (ideértve a 18. század végét is),³¹ de Édesnek ebben a versében ez mindenképpen fontos gondolati előfeltevés – persze érdemes ehhez hozzátenni, már az eddigiekben is láttuk, s még a további mozzanatok esetében is

²⁷ A parasztháború általános, korabeli értékelésére lásd: SZILÁGYI, 2016.

²⁸ WESSELÉNYI, 1833. 200.

²⁹ SZÖRÉNYI, 2018, 5–28. Különösen: 10–12.

³⁰ WESSELÉNYI, 1833. 190.

³¹ Erről lásd a következő tanulmánykötet tanulmányait: BIRÓ (szerk.), 2005.

megfigyelhető, hogy a magyarnyelvűség kérdése alapvetően történetetlen érvelés keretében került elő Wesselényi dicséretére. S egyébként úgy, hogy ennek az eny nyire hangsúlyos szerepeltetése nem volt meghatározó része az alapul vett könyv érvrendszerének.

Édes Gergely verse felhasználta a *Balítéletekről* egyik meghatározó beszédmód-ját, a csinosodás politikai nyelvét – s ez talán nem is véletlen, hiszen a 18. századi indíttatású költő maga is részese volt a század végén ezen meghatározó szemléleti keret kialakulásának, annak a hitnek, hogy a kultúra felhalmozódott értékei révén megtisztulhat a morál. Ugyanakkor viszont a Wesselényinél megfigyelhető, s Miru Györgytől azonosított másik két politikai nyelv elemei is visszaköszönnek Édes olvasatában: a republikánus szemlélet (gondoljunk csak a hazaszeretet központi szerepére a versben), valamint a közösségnek szolgálás hasznossági, utilitárius elve.³² Vagyis Édes a Wesselényi-könyv szemléleti kereteit figyelembe véve alakította ki saját üdvözlő versének érvrendszerét, s ezáltal valóban értő olvasójává vált a *Balítéletekről* szövegének.

Édes verse igen hosszan reflektált arra is, hogy Wesselényi könyve beszélt a cenzúra kérdéséről is – megjegyzendő egyébként, hogy Wesselényinél ez távolról sem foglalt el olyan terjedelmet a gondolatmeneten belül, mint amekkorát Édes interpretációja alapján gondolhatnánk. Wesselényi a sajtószabadságot természetes állapotnak tekintette, s azt állította, ezzel a joggal eredendően élt is a nemzet, s nincsenek olyan törvények, amelyek a cenzúrát bevezették volna. Ez utóbbi érv már az 1790-es évek végi országgyűléseknek a sajtószabadságról folytatott vitáiban felbukkant, s Wesselényi itt csupán folytatott egy korábbi diskurzust.

„A’ sajtószabadság pedig valódi jusunk. Gondolatit, vélekedéseit valamint kimondani, ugy szintén leirni, ’s másokkal közleni is vele született jusa az embernek; ezen természetes igazában csak nyilvános törvény szoríthatja meg; ilyen megszorítás nélkül egész mértékben bír azzal. Nékiünk nincs törvényünk, melly a’ sajtó’ szabadságát korlátozná; ’s ilyen rendszabás polgári alkotmányunkal, mellynek a’ szabad szolás ’s nyilvánosság fővonása, nem is férhet egybe; – éltek is eleink ezen szabadsággal.”³³

Amit a költő erre a gondolatra építve kiemelendőnek vélt, az éppen a cenzúrának a hiánya a magyar törvényekben és a magyar történelem korábbi időszakában:

Ő azt-is mutogatja hogy a sajtói Szabadság
A’ könyv-vizsgálat’ mai terhes kárai nélkül
Megvala; nem vala hátt panasz olly gondvesztegetőkre
Kik veres ösztönnel ma keresztül szántnak azokbann.

Édes interpretációja, amely a sajtószabadság kérdését a Wesselényi-könyv centrális problémájaként mutatta be, markánsan átértelmezte a *Balítéletekről* kiolvasható szándékát. Ez aligha volt független a magyarországi politika 1830-as évekbeli alapkérdéseitől, hiszen az 1832–36-os országgyűlésen is igen élesen vetődött föl

³² Bővebben Wesselényi kapcsán: MIRU, 2016.

³³ WESSELÉNYI, 1833. 251–252.

a cenzúra kérdése,³⁴ s a diéta utáni politikai perek közül a Kossuth Lajos ellen indított azt bizonyította, hogy a kormányzat ebben a kérdésben nem hajlandó engedékenynek mutatkozni.³⁵

Ebben a keretben válik fontossá a magyar történelem egészének az értelmezése. A vers ugyanis Széchenyi és Wesselényi kapcsán két nagy király, Nagy Lajos és Mátyás korát emlegette mint a magyar nagyság szimbolikus időszakát.

Jaj mire nem született Szécsényink és Veselényink
Nagy Lajosunk vagy erős Mátyásunk jobb idejékben
A' mikor a' Magyarok' részéről teljes erőbenn
Szolgált, tört s rontott a' fegyver győzedelemmel? –

Édes történelemszemlélete itt is jelentősen eltérni látszik az alapul vett Wesselényi-kötetétől. Mert ugyan a báró is emlegette ezt a két uralkodót, mondván, hogy hagyományosan őket tekintik a magyar történelem legnagyobb alakjainak, ám óvott attól (egyébként némileg szintén történetietlen érvekkel), hogy eszménynek tekintsük őket: Lajos esetében a „*magyar nyelvnek a' latán mostohasága alá lett vetése*” miatt, Mátyás esetében meg azért, mert „*dicső idejét önkény homályosítja*”.³⁶ Édes számára azonban – miközben a Wesselényitől idézett példák megmaradnak – mindkét uralkodó a magyar nagyság és fegyveres dicsőség példaként került elő, s szerinte a nevükkel jelzett fénykor lehetett volna Széchenyi és Wesselényi méltó időszaka is. Ez a felfogás erősen emlékeztet arra a típusú műltszemléletre, amelyet az irodalomtörténet-írárs Berzsenyi költészete kapcsán írt le³⁷ – csak az ott szereplő spártai eszmények, amelyek Lajoshoz és Mátyáshoz kötődnek, egyébként bizonyos kulturális teljesítményekkel együtt, Édes jelen versében csupán alárendelt, s nem struktúraképző elemként bukkantak fel. Ugyanakkor viszont Wesselényinek a Lajos uralkodása kapcsán megfogalmazott kritikája Édes versében is helyet kapott, amikor a költő a magyarnyelvűség korábbi hiányáról beszél, s külön említi „Themisz”-t, tehát a jogot, azaz a törvények latinítását.

És titeket, ti Hazánk' védangyali! nemzeti törvény
'S nyelv! mi kötött-meg előbb 's némított ennyire? hogy nem
Tettetek eddig szót az egész nemzetnek ügyében
A' mikor annyi tagok méltatlan vett sebeikben
Hasztalanul nyögvénn óhajták a' kegyes orvost?
És te magyar Themisz! óh mire hogy holt nyelvnek örültél
Hogyha magyar népnek kívántál lenni vezére?
'S mért idegen hanggal gyötréd Árpád unokáit? –

Édes Gergely számára Széchenyi *Hitele* és a *Balítéletekről* egyazon folyamat részeit jelentette. A vers korábbi változata így fogalmazott:

³⁴ A kérdés tömör összefoglalását lásd a következő jegyzetben: KÖLCSEY 2000, 322.

³⁵ Vö. PAJKOSSY, 2007.

³⁶ WESSELÉNYI, 1833. 13.

³⁷ Berzsenyi *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás* című ódája kapcsán lásd bővebben: CSETRI, 1986.

S ezt vitatja nem ok nélkül Wesselényi! Ki szinte
 A miket a Hitel, és a Vázolatok s az Irány is
 Egymásból eredő renddel sürgettenek is, mind
 A Balelőítéletek útján úgy kimeríté
 Teljes mértékben, hogy semmi hiány ne maradjon.³⁸

A Wesselényinek elküldött változattól a műcímek konkrét megadása már hiányzik, csak a nevek felsorolása maradt meg – ám azt, hogy ezek a nevek voltaképpen mit is jelöltek, azt éppen a korábbi változattól érthetjük meg. A *Balítéletekről* és a *Hitel* összefüggése már a Wesselényi-könyv keletkezéstörténetében felbukkan. Wesselényi a mű írása közben értesült a *Hitel* megjelenéséről, s ez elkedvetlenítette: Trócsányi Zsolt idézi, hogy úgy fogalmazott, Széchenyi a *Hitellel* „kedvelt magzatimat gyilkolta le”, azaz elvette a teret Wesselényi mondanivalójától.³⁹ Édes Gergely verse mint egy egykorú olvasat dokumentuma azonban azt mutatja, hogy lehetett a két könyvet egymás kiegészítőjeként és folytatásaként is felfogni. Édes számára mind Széchenyi, mind Wesselényi rajongással tisztelt személy volt, s ennek a költői életműben is nyoma lett. Abafi számba vette Édes Gergelynek a Széchenyit méltató verseit is: Édes Széchenyihez egy ódát írt, *A Hitel írójához* címmel.⁴⁰ Sőt, Édes a tőle megkonstruált összefüggést még egy névvel egészítette ki, hiszen Jósika Miklós két első könyvét is ebbe a sorba illesztette be. Ez akár a keletkezéstörténet oldaláról is jelentésszerű kapcsolat lehet. Jósika monográfiája, Dézsi Lajos úgy vélte, hogy Jósika könyvei írásakor ismerte Széchenyi már megjelent műveit, de nagyobb hatása ezeknek nem volt rá, bár összecsengések találhatók a könyvek között.⁴¹

Édes Gergely így foglalta össze a számára egyazon, fontos folyamatot jelölő történetet:

„Örvendj óh Magyarom te hogy egy Szécsényit ölelhetsz
 „A’ ki neked hiteled’ kívánta teremteni-vissza.
 „Örvendj még inkább Erdély hogy van kebeledbenn
 „Jósika Miklósod ‘s van nagy lelkű Veselényid
 „A’ kik az illendő jót és közhasznót ügyelvénn
 „Jobbúttát alsó ‘s felső rendünknek akarják.
 Örvendhetsz kedves testvér Haza most, mikor éltsz
 Illy fiaikat, kiket a’ bölcsesség’ lelke vezérel
 Melly, az egész nemzet’ boldogságára derít fényt.

Láthatólag Édesnek fontos volt a *Balítéletekről* „erdélyiség”-nek a számontartása: a „testvér haza”-ként emlegetett Erdély⁴² irodalmi hagyományának az érzékeltetése Wesselényi és Jósika nevének említésével történt meg. A költemény születésé-

³⁸ ABAFI 1882a: 196.

³⁹ TRÓCSÁNYI, 1965. 123.

⁴⁰ Vö. ABAFI, 1882a. 198.

⁴¹ DÉZSI, 1916. 166. Jósika műveinek jellemzése egyébként uo. 162–166.

⁴² A szóhasználat történeti kontextusára lásd: VÖLGYESI, 2016.

nek pillanatában már túl vagyunk Jósika első, nagysikerű regényének, az *Abafinak* a megjelenésén is, de Édes számára – feltűnő módon – nem ez a regény jelenthette a leginkább Jósika jelentőségét. Az Abafi Lajostól közölt korábbi változatban ugyanis még kifejezetten benne van, hogy Jósika két korábbi könyvét tartotta említendőnek, az *Irányt* és a *Vázolatokat*.⁴³ Ez azért érdekes, mert mindkét könyv 1835-ben, Kolozsvárott jelent meg, s ezek szerint mindkettő viszonylag gyorsan eljuthatott a Dunántúlra, Édes Gergelyhez. A két könyv hatása kapcsán Dézsi Lajos arra hivatkozott, hogy a pápai főiskola könyvtárában megvan az *Iránynak* az a példánya, amelybe Édes Gergely disztichonokat írt Jósikáról⁴⁴ – Dézsi azonban nem látszik tudni arról, hogy ezeket a szövegeket Abafi Lajos közölte is, alighanem éppen ebből a forrásból.⁴⁵ Ez fontos szinkrón adat ahhoz a recepciós helyzethez, amelyet általánosságban s nem elsősorban filológiai alapon Hites Sándor írt le az *Abafi* 1836-os megjelenésének mint a magyar regénytörténet alapító dátumának a mitizálódása kapcsán – merthogy Édes verse azt bizonyítja, hogy Jósikának már a regényírói fellépése előtt is lehetett komoly híre, s nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is.⁴⁶ Az 1836-os korszakhatár tételezése és mitizálása tehát csak a regénytörténet keretében igaz, de Jósika megítélése szempontjából már kevésbé.⁴⁷ Ne feledjük: Jósikát ezért a két első könyvéért választotta levelező tagjai közé a Magyar Tudományos Akadémia 1835. szeptember 14-én.⁴⁸ S érdemes megjegyezni azt is, hogy Édes Gergely eleve komolyan figyelemmel kísérhette az erdélyi irodalmat, s ezt különösen az 1830-as évek kapcsán bizonyítja több, egymással is alighanem összefüggő adat. Szerencsés módon tudjuk az is, hogy Bölöni Farkas Sándor észak-amerikai útleírásának a megjelenése után levéllel fordult a szerzőhöz (ez a levél lappang vagy elveszett), de Bölöni Farkas erre küldött, 1836. június 20-i nyugtázó válaszát kiadta Abafi Lajos.⁴⁹ Azaz Édes Gergely nemcsak Wesselényi könyvét olvasta el figyelmesen és szinte azonnal, hanem ugyanígy reagált Jósika Miklós két első, Kolozsvárott kiadott könyvére, s még Bölöni Farkas Sándor útleírását is kézbe vette, s az élmény hatására levélben fordult a szerzőhöz. Ez nem akármilyen figyelemre vall egy ekkor már több, mint hetvenéves költőtől.

Tanulságos, hogy sem az Abafitól közölt korábbi változat, sem a Wesselényi-anyagban fennmaradt újabb verzió esetében nincs annak nyoma, hogy Édes közölni akarta volna a verset, vagy hogy ennek elősegítésére kérte volna Wesselényit. A szöveg viszont mégiscsak számíthatott valamiféle szűkebb körű ismertségre és olvasókra, csakhogy a kéziratosságnak nyilvánosság közegeiben. Hiszen Édes elküldte a kéziratot mind a fiának, mind pedig a vers címzettjének, Wesselényinek is, tehát fontos volt számára az, hogy legyenek értő olvasói. Ez a tény arra figyelmeztethet

⁴³ JÓSIKA, 1835a; JÓSIKA, 1835b.

⁴⁴ DÉZSI, 1916. 166.

⁴⁵ ABAFI, 1882. 202–203.

⁴⁶ Vö. HITES, 2007. 23–58.

⁴⁷ Az 1836-os év korszakhatárnak való tételezése még a Jósikára vonatkozó recepciótörténeti kutatásokat is meghatározza, így a korábbi két könyvre vonatkozó fogadattörténeti adatok még a témával foglalkozó monográfiából is kimaradtak: M. BODROGI, 2003.

⁴⁸ Vö. DÉZSI, 1916. 167. Ennek a két könyvnek van magyarországi recepciója is: [SZONTAGHI], 1836; [JÓSIKA], 1836. 81–95.

⁴⁹ ABAFI, 1882b. Bölöni Farkas levele: uo. 359.

bennünket, hogy a verset a korabeli politikai irodalom egykorú, sokáig kéziratban maradt reflexióinak a kontextusában is el lehet helyezni. Amíg ezt a sajátos közeget nem érzékeljük, hamis képeket alakíthatunk ki a harmincas évek nagy értekező prózai szövegeinek (Széchenyi és Wesselényi műveinek) a recens fogadtatásáról is. Széchenyi *Hiteléről* egy kortársi reflexiót – Gózonyi Dániel munkáját – az utóbbi időben Bátor Anna közölte,⁵⁰ s Szegedy-Maszák Mihály elemzett.⁵¹ Egy másik fontos, szintén anonim és kéziratban maradt vitairatot pedig Szabó Tibor Zsombor publikációjából ismerhetünk.⁵² S egyáltalán nem biztos, hogy egyéb adalékok nem bukkannak még föl: ez a *Balítéletekről* szóló vers is elég sokáig lappangott. Érdeemes hát ezeket is hozzászámítani az értekezések recepciójához, s fontos lenne alapos elemzésük is.

A fentebbi esettanulmány azt a célt is szolgálta, hogy megmutassa: miképpen lehet megszólaltatható egy szépirodalmi szöveg egy eszmetörténeti olvasat számára. A kérdés ugyanis részben filológiai jellegű, azaz nem tekinthet el az értelmező a szövegek keletkezésének és hagyományozódásának a kérdéseitől sem. Legalább ennyire fontos azonban annak körülménye is, hogy miképpen és mi célra használta az értekező prózai szöveget a vers írója, milyen részeket emelt ki belőle, illetve az ily módon exponált gondolati elemeket milyen retorikai szerkezetben vélte prezentálandónak.

S ennyiben Édes Gergely versének a vizsgálata akár általánosítható módszertani tanulságokat is hordozhat.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Levéltári források

Arhivele Nationale direcția județeană Cluj

Fondul familial Wesselényi din Jibou. Fond nr. 250. Inv. nr. 1303. Nr. 136.

Nyomtatott források és szakirodalom

ABAFI

- 1876 ABAFI Lajos: Édes Gergely és Vályi Klára költői leveleiből. *Figyelő*, I. kötet (1876) 110–112.
- 1878 ABAFI Lajos: Édes Gergely élete. *Figyelő*, V. kötet (1878) 101–116.
- 1882a ABAFI Lajos, Édes Gergely és Wesselényi Miklós. *Figyelő*, XIII. kötet (1882) 195–203.
- 1882b ABAFI Lajos: Édes Gergely levelezéséből. *Figyelő*, XIII. kötet (1882) 355–359.
- 1884 ABAFI Lajos: Édes Gergely és fia Albert. *Figyelő*, XVII. kötet (1884) 228–234; 276–288.

⁵⁰ [N. N.], 2014. Bátor Anna itt – noha adatai és fejtegetései egyértelműen Gózonyi szerzőségét bizonyítják – nem mondja ki határozottan a következtetését; Gózonyi szerzőségét minden kétséget kizáró módon így Velkey Ferenc mutatta ki egy, még befejezetlen és kiadatlan tanulmányában. Ezúton is köszönöm Velkey Ferencnek, hogy érveit megismerhettem.

⁵¹ SZEGEDY-MASZÁK, 2014.

⁵² A kommentár: SZABÓ, 2012. 11–26; 27–51.

BIRÓ–BOKA (SZERK.)

- 2014 BIRÓ Annamária – BOKA László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*. Nagyvárad–Budapest, Partium–reciti, 2014.
- 2016 BIRÓ Annamária – BOKA László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások – 2.* Nagyvárad–Budapest. Partium–reciti, 2016.
- 2018 BIRÓ Annamária–BOKA László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások – 3.* Nagyvárad–Budapest. Partium–reciti, 2018.

BÍRÓ

- 1994 BÍRÓ Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Budapest, Balassi, 1994. 302–304.
- 2005 BÍRÓ Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*. Budapest, Argumentum, 2005.

CSETRI

- 1986 CSETRI Lajos: *Nem sokaság, hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*. Budapest, Szépirodalmi, 1986

CSILLAG–MÁTÉ

- 1999 CSILLAG István – MÁTÉ István: Édes Gergely levélváltása gróf Széchenyi Istvánnal 1834-ben. In: *Édes Gergely emlékezete*. Szerk.: CSILLAG István. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 1999. 105–118.

DÁVID

- 2013 DÁVID Gábor Csaba: „Célunk tökéletesedésünk”: A nemzetnevelő Wesselényi Miklós. Budapest, Argumentum, 2013. 9–23. (*Irodalomtörténeti füzetek*, 172.)

DÉZSI

- 1916 DÉZSI Lajos: *Báró Jósika Miklós (1794–1865)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1916.

ÉDES

- 1865 ÉDES Albert: Édes Gergely védelmére. *Vasárnapi Ujság*, 12. (1865. november 19.) 47. sz. 594–595.

FAZAKAS–MIRU–VELKEY (SZERK.)

- 2013 FAZAKAS Gergely Tamás – MIRU György – VELKEY Ferenc (szerk.): *„Politikai filozófiai okoskodás”: Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2013.

HITES

- 2007 HITES Sándor: *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény*. Budapest, Universitas, 2007.

JÓSIKA

- 1835a JÓSIKA Miklós: *Irány*. Kolozsvártt, az Ev. Ref. Kollégium’ betűivel nyomtatta Barra Gábor, 1835.

1835b JÓSIKA Miklós: *Vázolatok*. Kolozsvártt, Tilsch és fia tulajdona, 1835.

[JÓSIKA]

1836 [Jósika válasza Szontagh Gusztávnak]. *Nemzeti Társalkodó*, (1836) II. 81–95.

KOVÁCS (SZERK.)

1999 KOVÁCS Sándor Iván (szerk.): *Mesterkedők: Antológia Bessenyei Anna, Bessenyei Boldizsár, Csenkeszfai Poóts András, Édes Gergely, Gyöngyössi János, Kovács József, Lácza Szabó József, Mátyási József, Molnár Borbála, Varjas János és névtelenek műveiből*. Szerk., a bevezető filológiai esszéket és az utószót írta: KOVÁCS Sándor Iván, a magyarázatokat összeállította, a válogatásban közreműködött: KERNER Anna, sajtó alá rendezte: CSILLAG István. Budapest, Korona, 1999.

KÖLCSEY

2000 KÖLCSEY Ferenc: *Országgyűlési napló*. Sajtó alá rendezte: VÖLGYESI Orsolya. Budapest, Universitas, 2000. (*Kölcsey Ferenc Minden Munkái*)

M. BODROGI

2003 M. BODROGI Enikő: *Jósika Miklós műveinek fogadtatástörténete*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003. (*Erdélyi Tudományos Füzetek*, 241.)

MEZEI

1974 MEZEI Márta: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*. Budapest, Akadémiai, 1974. (*Irodalomtörténeti Könyvtár*, 30.)

MIRU

2016 MIRU György: *A Balítéletekről és a politikai nyelvek*. In: *Natio est semper reformanda: Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Szerk.: ANKA László – KOVÁCS Kálmán Árpád – LIGETI Dávid – MAKKAI Béla – SCHWARZWÖLDER Ádám. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan, 2016. 104–115. (*Károli Könyvek*)

N. N.

[2012] A Felhők. Röpirat, Széchenyi „Hitel” cz. műve ellen (forrásközlés). In: *„Nincs egy igaz barátom se!”: Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez*. Szerk.: VELKEY Ferenc. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 27–51.

N. N.

[2014] Észrevétel, A' Hitelre melyet irt Gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁNY. Sajtó alá rendezte, bevezette: BÁTORI Anna. In: *Jólét és erény: Tanulmányok Széchenyi István Hitel című művéről*. Szerk.: HITES Sándor. Budapest, reciti, 2014. 165–194. (*Hagyomány-frissítés*, 2.)

OROSZ

1980 OROSZ László: *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*. Budapest, Akadémiai, 1980. (*Irodalomtörténeti füzetek*, 97.)

PAJKOSSY

- 2007 PAJKOSSY Gábor: A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között. *Századok*, 141. (2007) 3. sz. 683–721.

SCHEIBNER

- 2009 SCHEIBNER Tamás: Három hagyomány az angol-amerikai eszmetörténetírásban. *Helikon: Irodalomtudományi Szemle*. 55. (2009) 1–2. sz. 36–49.

SZABÓ

- 2012 SZABÓ Tibor Zsombor: „Én a Pipás Bajtársok szakállára merem mondani: E’ mellett maradjunk.” – A Hitel-recepció egy gyöngyszeme elé. In.: *„Nincs egy igaz barátom se!”: Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez*. Szerk.: VELKEY Ferenc. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 11–26.

SZEGEDY-MASZÁK

- 2014 SZEGEDY-MASZÁK Mihály: Hogyan értelmez a korabeli olvasó? In: *Jólét és erény: Tanulmányok Széchenyi István Hitel című művéről*. Szerk.: HITES Sándor. Budapest, reciti, 2014. 29–37. (*Hagyományfrissítés*, 2.)

SZILÁGYI

- 2014 SZILÁGYI Márton: *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*. Budapest, Ráció, 2014. (*Ligatura*)
- 2016 SZILÁGYI Márton: A Dózsa-kép az 1840-es évek magyar irodalmában. In: *Uő., Hagyománytörések: Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról*. Budapest, Ráció, 2016. 215–224.
- 2018a SZILÁGYI Márton: Az irodalmi szöveg mint eszmetörténeti forrás (Édes Gergely kiadatlan verse Wesselényi Balítéletekről című könyvről). *Irodalomismeret*, (2018) 4. sz. 15–34.
- 2018b SZILÁGYI Márton: Adalék Kazinczy Fogságom naplója című művének utóéletéhez. *ItK*, 122. (2018) 4. sz. 508–514.
- 2019 SZILÁGYI Márton: Egy rangon aluli házasság története: Wesselényi Miklós házasságának egykorú megítélése. *Századok*, 153. (2019) 3. sz. 541–562.

SZILÁGYI

- 2013 SZILÁGYI Zsófia: *Móricz Zsigmond*. Pozsony, Kalligram, 2013.

[SZONTAGH]

- 1836 [SZONTAGH Gusztáv] Szamosy: [Jósika Miklós első politikai iratairól, az Irány és a Vázolatok c. művekről]. *Kritikai Lapok*, VI. (1836) 3–17.

SZÖRÉNYI

- 2018 SZÖRÉNYI László: „Istentelen (?) rabszolgalázadás...”: Székfoglaló. In: *Uő., Toldi uram dereka: Arany Jánosról*. Budapest, Nap, 2018. 5–28.

TRÓCSÁNYI

- 1965 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Budapest, Akadémiai, 1965.

VADERNA

- 2017 VADERNA Gábor: *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedében*. Budapest, Universitas, 2017.

VENCZEL

- 2002 VENCZEL József: *Iffabb Wesselényi Miklós személyi levéltára*. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 2002. (*Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára*, 2.).

VÖLGYESI

- 2016a VÖLGYESI Orsolya: *Ősi alkotmány és törvényhozói szabadság: Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–36-os országgyűlésen*. In: Uő., *Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban: Tanulmányok*. Budapest, Ráció, 2016. 159–182.
- 2016b VÖLGYESI Orsolya: *Erdély kérdése és a hazai nyilvánosság az 1830-as években*. In: *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Szerk.: [HORKAY-] HÖRCHER Ferenc – LAJTAI Mátyás – MESTER Béla. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016. 178–191. (*Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből*, 2.)

WESSELÉNYI

- 1833 WESSELÉNYI Miklós: *Balítéletekről írta B[áró] Wesselényi Miklós 1831-ben*. Nyomtatott Bukarestben, 1833.

